

נושא היחידה: שמיטת כספים
גבולות היחידה: פרק ט"ו פסוקים: א'י"א

מספר שיעורים: 2
כתבה: מיכל אישון

הקדמה/ כללי

בפרק הקודם, עסקנו במעשרות שלא ניתנו בזמנם, שיש צורך להוציאם מן הבית בסוף השנה השלישית ובסוף השנה השישית ולתת אותם ללויים ולעניים, ועתה, בפרשה זו, מצוות שמיטת כספים באה גם היא (גם כמו שמיטת הקרקעות) לעזור לעניים, ולמעשה, לצמצם את האביונות במידה רבה! מצווה זו שייכת לאותן המצוות המדגישות את היותנו עם אחד. כולנו אחים קרובים זה לזה בלבנו, ולכן אנו לוקחים את האחריות וצריכים לעזור לחלשים שבתוכנו (משום כך, מצווה זו חלה על אנשים מעם ישראל בלבד!).
 במצווה זו, התורה מצווה לשמט = לבטל את החוב שיש לאדם מישראל לחברו בסוף שנת השמיטה.

א. פתיחה

נכתוב כותרת על הלוח: פרק ט"ו
 פסוקים א'י': שמיטת כספים

סיפור/ מקרה – עבודה בזוגות/קבוצות:

ראובן ירד מנכסיו, הוא נקלע לקשיים כספיים ופנה לשמעון בבקשה לקבל הלוואה כספית. מה, לדעתכם, תהיה תשובתו של שמעון?
 האם יהיה מוכן לתת את ההלוואה בכל מקרה? נמקו!
 כתבו הסכם/חוזה בין ראובן לשמעון.
 מהם הדברים העיקריים שיכתבו בחוזה כזה? ([קישור](#) לחוזה לדוגמה)

לאחר שהקבוצות ידונו במקרה וינסחו חוזה, נתכנס שוב למליאה. המורה יוסיף:
 שמעון רצה מאוד לעזור לראובן, אך נזכר שייטכן שלפי מצות התורה, החוב לא יוחזר כלל. הייתכן?
 מיד ניגש לקרוא את הפסוקים. **שאלה מנחה:** תוך כדי הקריאה, עליכם לזהות את המקרה שבו שמעון יצטרך לוותר על כספי הלוואה לטובת ראובן - מהו המקרה הזה?

ב. לימוד הפסוקים

הטרמה: כתיבת המושגים/ביאורי מילים על הלוח:

שמוט - עזוב

בעל משה, נושה – בעל החוב, הנותן, העושה פעולות להחזרת החוב.

לא יגוש – לא יבקש להחזיר את החוב.

עבט – משכון, עירבון, חפץ שנותן הלווה למלווה כדי להבטיח את החזרת ההלוואה.

והעבטת – תיתן הלוואה

פסוקים א'-ב':

התלמידים יקראו בעצמם וינסו לענות על השאלה שהעלינו – מהי המצווה המופיעה בפסוק?

יש להניח שהתלמידים יענו שמדובר במצוות שמיטה,

נאמר להם שאכן מדובר במצוות שמיטה, אך זוהי "שמיטת כספים".

היכן כבר למדנו על מצוות שמיטה? מה אנו יודעים עליה?

נסכם בקצרה: למדנו בחומש ויקרא בפרשת "בהר" על מצוות שמיטת קרקעות, שם למדנו שבשנה

השביעית אין לעבוד את האדמה, גידולי האדמה הם הפקר, וכל אחד יכול לבוא ולקחת מהם לעצמו. בשנה

הזאת, גידולי האדמה שייכים לכל עם ישראל שווה בשווה. מצווה זו מתחשבת כמובן בעניים.

המצווה שהתורה מדברת עליה בפרקנו, היא שמיטת כספים – מצווה אחרת באותה השנה, שגם היא,

בדרך קצת שונה, באה לעזור לעניים.

שמיטת כספים

נספר לתלמידים - התורה מצווה שכל מי שנתן הלוואה לחברו, כאשר מסתיימת שנת השמיטה,

החוב מתבטל! למעשה, מי שלווה כסף, מקבל פטור מהחזרתו!

והמלווה, נותן הכסף, לא יקבל את כספו בחזרה.

נססח ונרשום על הלוח: בסוף שנת השמיטה – השנה השביעית, יתבטלו כל החובות!

כעת נחזור לסיפור שהצגנו בתחילת השיעור, וניישם דרכו את המצוות הנ"ל.

המורה יאמר: במקרה שהיה לנו בתחילת השיעור:

שמעון חייב לוותר לראובן על החוב,

אסור לשמעון ללכת לראובן ולדרוש את כספו בחזרה וכו'.

המורה ישאל – ולכן, מה ראובן עלול לעשות? להימנע מלתת הלוואה...

המורה יאמר שאכן מדובר בניסיון לא קל, והתורה משתמשת בביטויים מסוימים שיעזרו לנו להבין יותר

ולהתמודד טוב יותר עם הניסיון הזה.

התלמידים יקראו את פסוקים ב'-ד', ויחפשו באילו מילים בחרה התורה להשתמש כלפי מי שעוזרים לו (רעהו, אחיו).

המורה ישאל? כמה פעמים מופיעים ביטויים אלו בפסוק?

התלמידים יזהו: פעמיים המילה "רעהו", ופעמיים שורש המילה: אח.

המורה יכתוב על הלוח: בפסוקים ב'-ד' מופיעה פעמיים המילה: "רעהו", ופעמיים מופיעות מילים מהשורש "אח".

המורה ישאל: באיזו מצווה נוספת בתורה פגשנו שימוש בביטויים כאלו?

המצווה המפורסמת: "ואהבת לרעך כמוך", וכנגדה: "לא תשנא את אחיך בלבבך".

כמובן שישנן מצוות רבות נוספות שהתלמידים יוכלו להביא כדוגמאות.

המורה ישאל:

מדוע, לדעתכם, בחרה התורה להשתמש שוב ושוב בביטויים אלה דווקא?

המורה ישמע תשובות מהתלמידים, והם יתייחסו זה לזה.

המורה יסכם את הדיון ויאמר: (אפשר גם לכתוב זאת על הלוח)

במילים "אחיך" ו"רעהו", התורה מדגישה את הקרבה של כל אדם ואדם מישראל אל חברו, ובכך מסבירה לנו התורה שאנו חייבים לשאת באחריות כלפי אחינו, בני עם ישראל שמצבם הכלכלי קשה, ולבוא לעזרתם. כך יהיה קל יותר ליהודי לבטל, לשמט את החוב שחברו לא החזיר לו, וכך הוא יקיים את המצווה באהבה ובשמחה.

המורה ישאל: איך מרגיש אדם שצריך לשמוט, לוותר על החוב, על הכסף שחייבים לו?

התלמידים יענו שזה קשה מאוד! זה לא הוגן!

המורה יביע אמפתיה למלווה, ויאמר שזה נכון! ובכל זאת, אם המלווה ידע שבכך הוא עוזר מאוד לחברו, ומעכשיו חברו כבר לא יהיה עני ויוכל לישון בשקט ולא יצטרך לחשוב איך להחזיר את החובות, אולי עכשיו הוא יוותר על החוב בהבנה.

ניתן ליצור כאן המחשה לתחושותיהם של המלווה והלווה על ידי כך שהתלמידים יכתבו מכתב: המלווה ללווה או להיפך.

המורה ישאל: למה מחנכת אותנו התורה במצווה הזאת?

- רחמנות
- נדיבות – ההיפך מקמצנות
- ותרנות
- עין טובה

- הכרה בכך שכל מה שיש לי, הוא למעשה מאת ה' (מתקשר לפסוקים שנלמדו בפרק ח' – שלא יאמר אדם: "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת... כי הוא הנותן לך כוח לעשות חיל").
- מי שמקיים את מצוות ה', ה' ימשיך לתת לו ברכה.

נשאל את התלמידים:

במי "מתחשבת" התורה במצווה זו? ולמה היא מחנכת אותנו במצווה?
ההתחשבות היא בעיקר בעניים - התורה מעוניינת לצמצם את הפערים הכלכליים בין העשירים לעניים¹.

נבקש מהתלמידים לזהות היכן כתוב בפסוקים שלנו שהתורה לא רוצה שיהיו עניים בעם ישראל?
"אפס כי לא יהיה בך אביון" (פסוק ד').

ומדוע לא יהיה אביון? כי ה' יברך את עם ישראל, כפי שכתוב בהמשך פסוק ד': "כי ברך יברכה ה'
בארץ...." ובפסוק ה', ממשיכים ומופיעים תנאי ותוצאה:
"רק אם שמוע תשמע בקול ה'... והעבטת גויים רבים ואתה לא תעבוט ומשלת... ובך לא ימשולו"².

פסוקים ז'-ח'

בפסוקים אלו, התורה מספרת בעצם את הסיפור שפתחנו בו. נשאל את התלמידים: בפסוקים אלו יש שתי
תנועות שעושים עם היד – נא מצאו אותן בפסוקים.

"לא תקפוץ את ירך"

"כי פתוח תפתח את ירך" ('כי' – במשמעות של 'אלא').

נדגים לתלמידים עם הידיים: "יד קפוצה" = סגורה, צורת אגרוף
"יד פתוחה"

בדרך כלל, העני הוא זה שפותח את היד ומבקש צדקה - העני נקרא "פושט יד". התורה מצווה אותנו
להושיט לו יד בחזרה, ולתת לו, לא "לאמץ" את הלב - להקשות אותו, אלא להיות עם לב רך ונעים כלפי
היהודי העני שפונה אלינו.

חשוב לציין – פסוקים אלו עוסקים בפשטות במצוות הלואה, שהיא הצדקה המעולה ביותר, מכיוון שהעני
פחות מתבייש בה, אבל חז"ל למדו מכאן גם על עצם מצוות הצדקה ועל החשיבות לפתוח את היד ואת
הלב ולתת ולעזור לכל אדם.

¹ אפשרות להוספה לצורך הרלוונטיות - האם ישנם דברים שהמדינה שלנו עושה למטרה זו? כן! למשל, משלמת כסף:
"דמי אבטלה" לאדם שלא עובד.

² נתן להרחיב כאן – מה המצב שעם ישראל נמצא בו היום ביחס לתיאור העתידי המופיע בפסוק? עיינו בפרק
ההרחבות.

נוכל להעלות דיון בכיתה – באיזה מקום יש לנו קושי לתת, הלב שלנו קצת קשה, וליד קצת קשה להיפתח... לפעמים זה לאנשים מסוימים, לפעמים זה בתחומים מסוימים. חשוב שנדע להרגיל את עצמנו, לפתוח את היד והלב ולתת לזולת.

פסוק ט'

נבקש מהתלמידים לקרוא את הפסוק ולנסות לזהות מהו המקרה בפסוק.

נבקש משני תלמידים לבוא להציג – עני ועשיר / לווה ומלווה.

העני מבקש הלוואה מהעשיר, והוא מסרב - מדוע?

כי קרבה שנת השמיטה, והוא לא רוצה לאבד עם כספו.

כיצד מכנה התורה את מעשהו של העשיר? "בליעל".

בימינו משתמשים במילה זו כדי לכנות אדם שלילי, אדם רשע.

אולם, בלשון התורה, הכוונה היא לאדם ללא עול - שלא מוכן לקבל עליו עול, אחריות.

המורה ישאל: איזה עול העשיר אינו מוכן לקבל עליו?

עול הציבור, האחריות לדאוג לזולת, לצאת מהמבט על עצמי ולהביט על האחר.

לכן נציין איזה איבר מופיע בפסוק – עין. איזו עין? עין רעה.

זאת לעומת העין הטובה, הלב הרך והיד הפתוחה שהתורה מחנכת אותנו אליהם.

פסוקים י'-י"א

פסוקים אלו הם בעצם פסוקי סיכום החוזרים על הברכה שה' ייתן לאדם שייתן בעין טובה ובלב פתוח.

אמנם, בפסוק י"א, מופיע ביטוי הדומה לביטוי המופיע בפסוק ד'. אנו נערוך בכיתה השוואה בין פסוקים אלו.

שני הפסוקים עוסקים ב"אביון", אולם בכל פסוק מופיע ביטוי אחר. נבקש מהתלמידים למצוא את הביטויים, ונרשום אותם על הלוח:

פסוק ד': "אפס כי לא יהיה בך אביון" – לא יהיו יותר אביונים בארץ.

פסוק י"א: "כי לא יחדל (=יפסיק) אביון מקרב הארץ" – לא יפסיקו להיות אביונים.

המורה ישאל: האם פסוקים אלו משלימים או סותרים זה את זה?

רש"י בפירושו לפסוק ד' מצביע על סתירה לכאורה בין שני פסוקים:

בפסוק שלנו נאמר: "אפס כי לא יהיה בך אביון", כלומר: הבטחה שלא יהיו יותר אביונים.

"ולהלן" – בפסוק י"א נאמר: "כי לא יחדל אביון..", כלומר: לא יפסיקו להיות עניים!

נקרין את רש"י על הלוח:

"אפס כי לא יהיה בך אביון" - ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום

אביונים באחרים ולא בכם וכשאינ אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם."

נבקש מהתלמידים לסמן היכן מתחילה תשובת רש"י.
במילה "אלא". התלמידים יקראו את רש"י, וינסו להסביר את דבריו - מתי יהיו אביונים ומתי לא יהיו אביונים.

המורה יסכם: רש"י פותר את הסתירה בכך שהוא אומר שמדובר בשני מצבים שונים:
אם תעשו את רצון ה' - יהיו אביונים, אבל לא בכם אלא בעמים האחרים,
ואם לא תעשו את רצון ה' - האביונים יהיו בכם.

תקנת הפרוזבול

למדנו שמצוות שמטת הכספים היא מצווה לא קלה, ואפילו די קשה ומהווה ניסיון גדול לאדם. ואכן, למרות ההבטחות הטובות למי שיקיים את המצווה, הייתה תקופה בעם ישראל שבה אנשים התקשו לקיימה והעשירים נמנעו מלהלוות לעניים. ראה זאת הלל הזקן, וכדי לפתור בעיה זו, תיקן את ה"פרוזבול".

נספר לתלמידים על תקנת הפרוזבול:

הפרוזבול הוא סוג של שטר שחותם עליו המלווה לפני שנת השמיטה, ובעזרתו הוא יכול לגבות את החוב גם בשמיטה.

כיצד הפרוזבול פותר את הבעיה?

המלווה חותם על שטר=הסכם, שבו הוא אומר לדיינים בבית הדין שכל החובות שחייבים לו האנשים השונים, הם למעשה חובות שצריך להחזירם לבית הדין. כעת, כאשר החובות הם לבית הדין ולא אליו, המלווה – **כשליח בית הדין** - רשאי לבקש את כספי החובות האלו ולקחת את הכסף אליו בחזרה.

לדוגמה:

אם ראובן קיבל הלוואה משמעון, שמעון ילך לבית הדין, יכתוב על השטר את שמו של ראובן – בעל החוב, ואת סכום הכסף שהוא חייב, והדיינים יחתמו על השטר.

מעתה, החוב של ראובן הוא אל בית הדין, ושמעון - כשליח בית הדין - יוכל לבקש את החוב מראובן בכל זמן שירצה, וכשיקבל את הכסף, הכסף יישאר אצלו.
קישור לשטר פרוזבול שנוהג גם בימינו.

<https://www.keter.org.il/Info/Files/7d8c956c-b952-485e-b995-a5e5be496fdf.pdf>

נשאל את התלמידים: לטובת מי תיקנו את הפרוזבול?

מטרת תקנת הפרוזבול היא:

לטובת העשירים המלווים, שלא יפסידו את כספם,

לטובת העניים, שלא תינעל דלת המלווים בפניהם, ויוכלו ללוות כסף בשעת דוחקם.

הצעות להמחשה:

- ☒ בפתיחה, התלמידים יכתבו חוזה הלוואה, שבו יפורטו שמות הלווה והמלווה, סכום ההלוואה ותנאי החזרת ההלוואה.
- ☒ בשלב לימוד הפסוקים, התלמידים יכתבו מכתב שכותב המלווה ללווה או להיפך, כאשר מתקרבת סוף שנת השמיטה, מטרת ההמחשה הזאת היא ליצור הזדהות רגשית עם המלווה/הלווה.
- ☒ המחשת התנועה של היד – פתיחה וסגירה.
- ☒ הצגה של המצב שבו העשיר מסרב להלוות.
- ☒ התלמידים יערכו הצגה של טקס חתימה על שטר פרזבול בפני בית הדין.

מסרים והפנמה:

- עם ישראל ערבים זה לזה גם בממונם. אחוות אחים ואחדות העם הן ערכים שעליהם מושתתת התורה.
- מידות טובות - קשה לנו לתת משלנו לאחרים, במיוחד כשלא תכננו כך, ובכל זאת עלינו להתגבר ולתת.
- ביטחון בה' – נבטח בה' שיברך אותנו בפרנסה טובה ובברכות לרוב אם ניתן משלנו מתוך שמחה לאחינו העניים.

סיכום:

פתחנו את השיעור במקרה של הלוואה לעני. למדנו לאורו של מקרה זה, את מצוות שמיטת כספים המחייבת את המלווה לוותר על חובו בסיום שנת השמיטה. דנו בקושי הגדול שבקיומה של מצווה זו, אך הבנו שכאשר מדובר באדם שקרוב אלינו מאוד, אחינו הנמצא במצוקה, נרצה לעזור לו. למדנו על מגמת התורה לצמצם את תופעת העניות בארץ ועל רצונה לחנך אותנו לערכים חשובים ביותר, כנדיבות, עין טובה, רחמנות וכו'.

מאחר שלצערנו, אין אנו נמצאים עדיין במעלה אליה התורה שואפת שנגיע, ראה הלל הזקן את העניים המסכנים שלא רצו להלוות להם, ותיקן את ה"פרזבול". גם היום אנו חותמים על שטר הפרזבול, שלמעשה מאפשר לנו לגבות את החוב שחייבים לנו, גם בסיום שנת השמיטה.

הצעה: ניתן לערוך את סיכום השיעור כ"סבב קשיח", כך שכל תלמיד מתלמידי הכיתה יאמר דבר אחד שלמד במהלך השיעור. המורה יעשה בסוף את הקישורים הנדרשים.

הרחבות:

בהמשך ללימוד פסוק ד' שבו מופיעה הבטחה שאם נקיים את מצוות שמיטת כספים, ה' ייתן לנו, לעם ישראל, ברכה:

בנקודה זו, יש מקום להרחיב לצורך הרלוונטיות – האם מדינת ישראל היום כבר זכתה לברכה זו? כמובן שלא! אנו מקבלים הלוואות/כספים מהאמריקאים, ומשום כך, אנו צריכים להישמע להוראותיהם בכל נושא ונושא הקשור להתנהלות שלנו באזור מול אויבינו. אין אנו יכולים לעשות ככל העולה על רוחנו, כי אנו זקוקים לכספים שלהם. בע"ה יבוא יום שבו נזכה לקיים מצווה זו, וה' ימלא את הבטחתו: "והעבטת גויים רבים ואתה לא תעבוט... ומשלת.. ובך לא ימשולו".

נהיה אנו בעלי הממון, ונוכל להחליט את ההחלטות שטובות לנו מבלי שנצטרך לקבל טובות מעמים אחרים!

נגיע למצב שעליו אנו מבקשים בברכת המזון: "ונא אל תצריכנו ה' אלוקינו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלוואתם כי אם לידך המלאה הפתוחה והרחבה...."

ונוכל אנו לתת הלוואות לעמים אחרים ולהשפיע על העולם כולו.